

Ա Ր Ա Ր Ա Տ

ԹԻԻ Ե. — ՇՐՋԱՆ ԻԳ.

1891

ՏԱՐԻ ԻԳ. ՄԱՅԻՍ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՃԱՆԱԶՈՒՄՆ ՀՈԳԻՈՎ.

Այսուհետև մեք ոչ զոք գիտեմք մարմնով
 զի թէպէտ և գիտեաք մարմնով զՔրիստոս՝
 այլ արդ ոչ ևս նոյնպէս գիտեմք (Երկր.
 Կորնթ. Ե. 16):

Եղբարք, մեր խորհրդածութեան և խօսակցութեան առարկայ
 ընտրում եմ Ս. Պօղոս առաքեալի վերոյիշեալ խօսքերը. գուցէ նո-
 քա ձեզ զարմացնում են, ինչպէս ինձ էլ զարմացրել են, մինչև որ

ես նոցա իսկական միտքը չէի ըմբռնած: Խոստովանում եմ, որ այս խօսքերն ինձ շատ էին վշտացնում երբէմն — ասե՛մ. նոքա ինձ չոր ու ցամաք հոգեպաշտութեան արտայայտիչք էին թուում:

Ինչպէ՛ս, մտածում էի ես, ահա առաքեալներից մէկը չէ կամե-
նում գիտենալ— ճանաչել Քրիստոսին ըստ մարմնոյ: Մի՞թէ այս չէ
նշանակում մոռանալ, որ Փրկիչը մարդ էր: Մի՞թէ՞ այս չէ նշանա-
կում աննշան բան համարել համակրութեան այն քնքոյշ և խորին
զգացմունքն, որ մեզ ազդում է Մարդու Որդին: Մի՞թէ՞ հարկ է
մոռանալ Նորա մարմնոյ թուլութիւնը, Նորա չարչարանքները,
այն ամենն, ինչ որ շատ գրաւում է մեզ, որ շարժում է մեր սիրտը
և մեզ մխիթարում է: Մի՞թէ՞ պէտք է զննենք ու տեսնենք Քրիս-
տոսին միայն փառաց մէջ Հօր մօտ, իւր բոլոր կատարելութեան մէջ,
երկնային փայլի մէջ, որ մեզ աւելի շլացնում է քան գրաւում:

Ահա ինչ էի ինքս ինձ ասում ցաւօք սրտի և անկարող գոլով Ս.
առաքեալի հոգւոյ բարձր թռիչքին հետևելու, սիրով վերադառ-
նում էի դէպի Մարիամի բարեկամն, որ լալիս է Ղազարոսի գերեզ-
մանի վերայ, դէպի վշտի մարզն, որ իւր երկրաւոր կեանքի օրերում
կրում էր մեր աղքատ մարդկութեան թուլութիւններն ու տկարու-
թիւնը:

Ի այց ի վերջոյ լոյսն արաւ իւր ներգործութիւնն. ես հասկացայ,
որ Ս. Պօղոսը չէ կամեցել ոչինչ բառնալ Փրկչի մարդկային բնու-
թիւնից և որ այն խօսքերն, որոնք ինձ վերայ այնպիսի վշտացու-
ցիչ տպաւորութիւն գործել էին, իսկապէս լի են մխիթարական
խրատներով: Դուք էլ, եղբարք, կխոստովանիք այն, եթէ կթափան-
ցէք նոցա իսկական միտքը:

Վերոյիշեալ խօսքերն հասկանալու համար յիշենք Ս. Առաքեալի
թղթի ընտիր գլխի բովանդակութիւնն, որից նոքա հանած են: Պօ-
ղոս առաքելոյ թղթերից ամենից աւելի երևում է նորա սրտի հա-
րստութիւնն այն թղթերում, որոնք ուղղած են Կորնթացւոց, իսկ
գլուխն, որ բովանդակում է իւր մէջ մեր ընտրած բնաբանը, ջոյց
է տալիս, թէ ուր է աղբիւրն այս սիրոյ, որոյ հետևանքն է այնպիսի
անձնուրացութեամբ լի կեանքն, այնպիսի զօրեղ առաքելական գոր-
ծունէութիւնն, որպիսին միայն երբևիցէ տեսել է եկեղեցին իւր մէջ:

Քրիստոսի սիրով գեղուն է Ս. Պօղոսի սիրտը — և այս պատճառով էլ նա — մի օտարական — գալիս է Կորնթացւոց մօտ և նուիրում է նրանց իւր ժամանակն, իւր սիրտն ու իւր կեանքը: Այսպէս Ս. առաքեալն ասում է, որ նորա սէրն առ Կորնթացիս չէ աղբերանում որևէ մարմնաւոր, ինքնասէր զրդումից, որովհետև նա իւր յարաբերութեանց մէջ մարդոց հետ բնաւ հաշուի չէ առնում ոչինչ երկրաւոր կամ անցաւոր, նորա համար կշիռ չունի, թէ ում է նա ուղղում իւր խօսքերը, հարստին թէ աղքատին, գիտնականին թէ տգէտին, եբբայեցուն թէ հեթանոսին — նորա համար նշանակութիւն ունին մարդոց հոգիք, որոնք կարօտ են փրկութեան: Նա կարող էր, նորա գործունէութեան և կոչման խոչընդոտ եզոզ սուտ վարդապետների նման, իրան գովաբանել նրանով, որ ինքը ճանաչում էր Յիսուս Քրիստոսին Երուսաղեմում, որ նա հայրենակից է նրան ըստ ծագման. բայց Ս. առաքեալի համար նշանաւորն այս չէ, նա գիտէ, ճանաչում է Քրիստոսին ըստ հոգւոյ, այսինքն իւր Փրկչին և Կորնթացւոց Փրկչին, ահա նորա համար ինչ է եականն և հէնց այսպիսի ճանաչողութիւն էլ ցանկանում է ինքը Քրիստոս: Եղբա՛րք, հանենք այս մտքից առաջին խրատը:

Մեզնից ո՞վ չէ նախանձել հրէաներին, որոնք առաւելութիւն ունեցան իրանց մէջ Յիսուսին տեսնելու նորա մարմնաւոր կեանքի ժամանակ: Մեզանից ո՞վ չէ նախանձել նորա աշակերտներին, որոնք բազմ ունեցան նրան լսելու, — ո՞վ չէ նախանձել Մարիամին և 'Լազարոսին, որոնք նրան ընդունեցին իրանց յարկի տակ: Մեզ թուում է, թէ մեր սիրտն աւելի ուժով զգածուած կլինէր, եթէ մենք նրան լսած կլինէինք մեր ականջով, թէ նորա հայեացքը կիսաղաղացնէր մեր հոգին, թէ մինչև անգամ նորա ձայնը մեզ վերայ անջնջելի տպաւորութիւն կգործէր: Մեզ թուում է, թէ մեր մէջ երկբայութեան ստուերն անգամ չէր մնալ, եթէ մենք վկայ լինէինք նորա հրաշքներին, մեզ թուում է, որ եթէ մենք նրան տեսնէինք իսպի վերայ, մեր մեղմացած, շարժուած, ճնշուած սիրտը բոլորովին և ընդ միշտ նրան կպատկանէր:

Եղբա՛րք, ո՞ կարող է ասել, որ այս ամենն իրօք կպատահէր մեզ: Այ՞ գիտէ, արդեօք մեր հաւատն աւելի զօրեղ կլինէր, եթէ մենք

Յիսուսին տեսնէինք: Լսեցէք, թէ ինչ է ասում Տէրն այս մասին:

Նրան տեսնելիս մի կին աղաղակում է «Յրանելի է Քեզ ծնողը»՝ նա պատասխանում է. «Նա՛ երանի այնոցիկ է, որ լսեն զբանն Աստուծոյ և առնեն. (Ղուկ. ԺԱ. 28): Մի մարդ անցնելով ամբոխի միջով մօտենում և ասում է Յիսուսին «Ահա քո մայրդ և եղբայրներդ դուրսը կանգնած են և կամենում են խօսել Քեզ հետ»: Նա պատասխանում է. Ո՛վ է իմ մայրս և ո՛յք եղբարքս, ով կկատարէ իմ երկնաւոր Հօրս կամքը, նա է իմ եղբայրս, քոյրս և մայրս» (Մատթ. ԺԲ. 47, 48, 50): Խորհրդաւոր ընթրքի երեկոյեան իւր մերձաւոր մահուան առթիւ տրտմած առաքեալներին ասաց. «Լաւ է ձեզ, եթէ ես երթամ» (Յովհ. ԺԶ. 7): Աշակերտներն, որոնք Նրան հանդիպեցան Էմմաւուսի ճանապարհին, ասում են «առ մեզ ագիր, զի ընդ երեկս է» և տարածամեալ է օրս». բայց «Նա եղև աներևոյթ (Ղուկ. ԻԴ. 31): Մարիամ Մագդաղինացին պարտիզում հանդիպում է Նրան և կամենում է մերձենալ Նրան, բայց Յիսուս ասում է Նրան. «Մի մերձենար յիս, զի չես ևս ելեալ եմ առ Հայր իմ (Յովհ. Ի. 17):

Ի՞նչ կարող է այս ամենը նշանակել, ինչ միտք է պահուում այս խօսքերի մէջ, բայց եթէ այն, որ Յիսուս Քրիստոս կամենում է, որ Նրան ճանաչեն հոգւով և հաւատով:

Իրաւ է, երբեմն առաքեալները նայում էին Նրան մարմնաւոր աչքերով, նոքա տեսնում էին Նորա հրաշքներն և յափշտակուում էին նրանցմով, նոքա տեսան, թէ ինչպէս նա մի խօսքով խաղաղացրեց ալեկոծուած ծովը, ինչպէս հացը բազմանում էր Նորա ձեռքում և յագեցնում հազարաւոր մարդոց, ինչպէս Նորա խօսքով Ղազարոսը գերեզմանից դուրս եկաւ — բայց . . . Մե՛ծ էր արդեօք նոցա հաւատը, շատ բանի էին արդեօք հաւատում. այնքան սակաւ, որ հերիք էին նոցա Վարդապետի թշնամեաց ըոպէական յաղթանակն և Նորա ստորացումն, որպէս զի նոքա երկչոտութեամբ ցրուէին և ուրանային Քրիստոսին մինչև անգամ մի խեղճ աղախնի առաջ:

Բայց ինչո՞ւ մինչև ցայժմ այդ երկչոտ և դողացող մարդիկ Պենտեկոստէի օրից սկսած հանդէս են գալիս հասարակական գործու-

Նէութեան ասպարէզը: Ինչո՞ւ Քալիլիայի ձկնորաները այն ժամանակից յետոյ չեն երկնչում վիճաբանելու Նրուսաղէմի ճարտարիմաստուններին հետ, ինչո՞ւ նոքա յաղթում են նրանց, ինչո՞ւ նոքա ատեաններում դողացնում են Փեստոսներին ու Ագրիպպասներին, ինչո՞ւ նոքա արհամարհում են նեղութիւններն և անարգանաց ու չարչարանաց մէջ նոցա երեսները լուսաւոր են և ուրախ: Որովհետեւ նոքա միայնակ չեն, նոցա հետ է Յիսուս Քրիստոս, յայտնուած Հոգւով Սրբով: Ոչ, երբ նոքա տեսան Յիսուս Քրիստոսին իրանց աչքերով և շօշափեցին իրանց ձեռքերով, Նա նրանց այնպէս մօտիկ չէր, ինչպէս այն ժամանակ, երբ նոքա սկսան նրան տեսնել Հոգւոր աչքերով, երբ նոքա նրան ճանաչեցին Հոգւով:

Իրաւ է, երբեմն առաքեալները հետեւում էին Քրիստոսին նորա երկրաւոր ճանապարհորդութեան ժամանակ և լսում էին նրան մարմնաւոր ականջներով. ո՛հ որպիսի անփոխարինելի առաւելութիւն է: Որպիսի խօսքեր լսում էին, որպիսի տպաւորութիւն գործում էր նոցա Հոգու վերայ խօսակցութիւնը նորա հետ, Որքան աստուածային ճշմարտութիւնք պարզուում էին նոցա այն պարզ առականերով, որոնք բացատրում էր նոցա Վարդապետը: Ինչպիսի ուժով ազգում էր նոցա վերայ նորա խօսքի յաղթող իշխանութիւնը, խօսքի, որ կարծես երկնքից էր իջնում նոցա Հոգու վերայ և որ կրում էր աստուածային ծագման կնիք: Բայց և այնպէս յիշեցէք, թէ որպիսի հարցեր էին տալիս նոքա Վարդապետին: Սորա հրաշալի բացատրութիւններից յետոյ՝ որպիսի թուլութիւն հաւատոյ մէջ, որպիսի նախապաշարմունքներ, որպիսի մարմնաւոր և կոպիտ դատողութիւնք արտայայտուում էին, ինչպէս վատ էին հասկանում նոքա, ինչ որ ուսուցանում էր նրանց Յիսուս և ինչպէս շուտով մոռանում էին նորա խօսքերը:

Ինչո՞ւ ապագայումն ամեն ինչ բացայայտուում է առաքեալների համար և փոխանակ հաւատի մէջ տատանուող աշակերտների տեսնում ենք այնպիսի ուսուցիչների, որոց ոտների մօտ նստած են Սաւղոսներն ու Ապողոսներն ինչպէս հլու աշակերտներ: Ինչո՞ւ Քրիստոսի խօսքերն յանկարծ ակնյայտնի կերպով պարզուում են նոցա համար և նրանց հետեւում են ազահոյութեամբ լսող իուրեւ

բազմութիւնք: Ինչո՞ւ այդ Գալիլիացիք, որոնց կոպիտ նախապաշարմունքները ժպիտ էին յարուցանում մեր երեսների վերայ, իւրեանց թղթերի և խորհրդածութեանց մէջ բացատրում են իրանց Վարդապետի մտքերն այնպիսի խորին գիտութեամբ և շնորհալի հանճարով, որ մինչև ցայժմ էլ եկեղեցին խոնարհում է նոցա առաջ և նոցա երկերից, իբրև կեանքի ու սրբութեան անհատչիլի աղբիւրից, ջուր է հանում: Ինչո՞ւմն է այս ամենի պատճառն ու գաղտնիքը: Նրանումն է, որ Յիսուս Քրիստոս նոցա հետ է, որ կատարուեցան նորա վերջին խօսակցութեանց մէկի ժամանակ ասած խօսքերը. «Աւա է ձեզ. եթէ ես երթամ (Յովհ. ԺԶ. 7): Եղբարք, նորա երթալից կախուած էր Հոգւոյն Սրբոյ իջումն առաքեալների վերայ: «Եւ ահաւասիկ ես ընդ ձեզ եմ զամենայն աւուրս, մինչև ի կատարած աշխարհի (Մատ. ԻԸ. 20):

Նկատեցէք, եղբարք, որ սորա մէջ է արտայայտուում քրիստոնէութեան բնորոշ առանձնայատկութիւնն, իբրև կրօնի: Այլ դաւանութիւնք այսպիսի ինչ չունէին. նոքա կազմում էին դաւաբանութիւն և ծեսեր, ասելով. «Պահպանեցէք այս ամենն և դուք երկնքին կարժանանաք, նոքա ունէին իրանց Բուդդաներին և Մէհէմէտներին, որոնք իրանց իբրև Աստուծոյ կամքի արտայայտիչներ ու մեկնիչներ էին ներկայացնում — բայց միայն Քրիստոս հետամուտ եղաւ այս բարոյական հրաշքին — այն է յաւիտեանս ներկայ լինելու իւր հետևողների Հոգւոյ մէջ — և հասաւ այդ նպատակին:

Քրիստոնէութեան այս բնորոշ գիծը զարմացրեց մեր դարի ամենանշանաւոր հանճարներից մէկին, այն է Նապոլէոնին, որ արդէն աքսորուած լինելով Ս. Հեղինէի կղզու վերայ, նա այսպէս համեմատում էր իւր թագաւորութիւնը Յիսուսի Քրիստոսի թագաւորութեան հետ. «Ես յափշտակում էի ամբոխին, որ մեռանում էր ինձ համար, բայց սորա համար անհրաժեշտ էր իմ ներկայութիւնս, իմ հայեացքս, իմ խօսքս կամ իմ ձայնս — և այն ժամանակ բորբոքուում էր սրտերում սուրբ կրակը. իսկ Քրիստոս, միայն Քրիստոս հասաւ նրան, որ անտեսանելի կերպով յափշտակում էր սրբուները, ի չիք դարձուցանելով ժամանակի և տարածութեան ազդեցութիւնը: Զնայելով 18 դարերի անջրպետութեան — Հեռաւորու-

Թեան, նա պահանջում է մարդկերանցից այն, ինչ որ նորա սովորաբար դժուարութեամբ են տալիս, ինչ որ գիտնականը ի գուր խընդրում է—իւր բարեկամներից, հայրը—իւր գաւակներից, մարդը—կնոջից, եղբայրը եղբայրից—այսինքն անկեղծ սէր: Նա պահանջում է անպայման իշխանութիւն մարդուս սրտի վերայ և հասնում է նրան: Որպիսի հրաշք է: Զնայելով ժամանակին և հեռուութեան մարդկային հոգին իւր բոլոր ընդունակութիւններով մերձենում է և կպչում Քրիստոսին և բոլոր անկեղծութեամբ նրան հաւատացողները զգում են այս անպայման, գերբնական սէրը դէպի նա: Այս սրբազան կրակն, որոյ զօրութիւնն և հաստատութիւնը չէ կարողանում թուլացնել և սահմանափակել մինչև անգամ ամենամեծ աւերիչն ու խորտակիչը՝ ժամանակը, անբացատրելի և մարդկային ուժի համար անհնարին երևոյթ է: Ես նապոլէոնս, յաճախ մտածում էի սորա վերայ, և հէնց այս անպայման կերպով ապացուցանում է Յիսուսի Քրիստոսի Աստուածութիւնը»:

Ո՛հ եղբա՛րք, դուք կցանկայիք տեսնել Յիսուս Քրիստոսին, դուք նախանձում էք նորա աշակերտաց առաւելութեան, դուք ասում էք՝ «Նրանի այն առաքեալին, որ իւր զլուխը նորա կրծքին թեքեց, երանի Սամարացի կնոջ, որ նորա համար ջուր հանեց ջրհորից, երանի Սիմէօն Կիւրենացուն, որ նորա խաչը բարձաւ»: Ես հասկանում եմ ձեզ, եղբարք, ես ինքս էլ յաճախ կրկնել եմ նոյնն, ինչ որ դուք էք ասում, բայց . . . Հաւաստի՞ էք արդեօք, որ նրան տեսնելով դուք նրան կհաւատայիք, հաւաստի՞ էք արդեօք, որ նորա հեղութիւնն, աղքատութիւնն ու հասարակական խոնարհ վիճակը ձեզ նրանից չէին հեռացնիլ: Հաւաստի՞ էք արդեօք, որ չէիք ամաչիլ նրան խոստովանելու, որով դուք պէտք է ի շարս Քալիլիացիների, մաքսաւորների և յանցաւորների դասուէիք, այնինչ Սաղուկեցիք, դպիրներն և այն ժամանակուայ զօրեղ հանճարները ծաղրում էին նորա արտաքին դիրքը: Հաւաստի՞ էք արդեօք, որ ձեր սիրտը չէր խռովիլ, լսելով անէծքներն ու նոզվներն, որոնք Հաստատում էին նորա հնգետասանդարեայ աւանդութեամբ և Մովսէսի յարգելի հեղինակութեամբ: Հաւաստի՞ էք, արդեօք, որ դուք

երկրայութեան և երկմտութեան մէջ չէիք ընկնիլ, տեսնելով Յիսուսին անապաստան, անարգուած և անպատուած. և վերջապէս մահուան աղքատութեամբ ծածկուած խաչի վերայ: Եղբարք, դուք Նորա աշակերտներից բարձր չէք. ձեր եռանդը Պետրոսների եռանդից աւելի չէ, ձեր արիութիւնը Յովհաննիսի արիութիւնից աւելի չէ: Դուք ի՞նչ կանէիք, եթէ դուք Քրիստոսին գիտենայիք, ճանաչէիք ըստ մարմնոյ. Ո՛վ գիտէ, գուցէ դուք Նրան բարձի թողի անէիք. ո՛վ գիտէ, թէ դուք Նրան չէիք ուրանալ, դուք որ այժմս էլ, քրիստոնէութեան տասնևութը դարերից յետ, խաչի յաղթանակից յետոյ էլ աշխարհիս վերայ և նոյն իսկ ձեր հոգւոյ վերայ, յաճախ գուցէ երկմտած էք Յիսուսի մասին կամ ուրացած Նրան:

Բայց և այնպէս ես կընդունեմ, որ դուք հաւատարիմ կմնայիք Նրան. բայց կհասկանայիք արդեօք այն գործն, որոյ համար Նա եկաւ: Արդեօք չէիք կապուիլ աւելի Նորա երկրաւոր անձնաւորութեան հետ, քան Նորա Աստուածային գործի հետ, կսիրէիք արդեօք Նրան հոգւով, ինչպէս Նա կամենում է սիրուած լինել: Արդեօք չէիք զգալ դէպ ի Նա իսկ այն երկրաւոր համակրութիւնն, որոյ համար Նա խիստ յանդիմանեց Պետրոսին, երբ վերջինս կամենում էր Նրան շեղել Նորա փշալից ճանապարհից և խաչի մահից և կամ որոյ համար Նա յանդիմանեց Մարթային որ չընտրեց բարի բաժինը: Ո՛չ. եղբարք, հաւատացէք Յիսուս Քրիստոսին, որ ասաց առաքեալներին, «լաւ է ձեզ, եթէ ես երթամ»: Այսպէս պիտի լինէր, որպէս զի Նորա աշակերտների սէրը դառնար այնպիսի, որպիսի պէտք է լինէր, որպէս զի Նա դադարէր սողալու երկրիս երեսին, այլ զօրեղ թռիչքով ձգտէր դէպի բարձր և Մարդու Որդու մէջ ճանաչէր Աստուծոյ Որդուն: Այսպէս պէտք է լինէր, որպէս զի Նորա աշակերտները վերածնէին հոգւով, գիտենային հաւատալ յաւիտենական անտեսանելի իրականութեան, որպէս զի նոքա իրանց վարդապետի թագաւորութիւնը չորոնէին Երուսաղէմում, թագաւոր — Մեսիայի երկրաւոր փառաց և տեսանելի յաղթանակի մէջ, այլ հոգւոր թագաւորութեան մէջ, որ հիմնուած է մահուամբ խաչի վերայ: Նրանց հարկաւոր էր զրկուիլ Նրանից, չտեսնել Նորա երեսը, չլսել Նորա ձայնն, որպէս զի աճէր նոցա հաւատն և յաղթող դաւ-

նար: Այսպէս ստնդեայ մանկան զրկում են մօր կաթից, որպէս զի նա աճի և զօրանայ:

Այժմ, եղբարք, մենք հասկանում ենք, թէ Ս. առաքեալն Պօղոս ինչ է կամենում ասել, յայտնելով, որ նա այլ ևս չգիտէ, չէ ճանաչում Քրիստոսին մարմնով: Այս չէ նշանակում, որ նա ուրանում է Քրիստոսի մարդկային բնութիւնը, Նորա ստորացումն և խաչի մահը, ընդհակառակն այս կնշանակէ, որ Յիսուսի մարդկութիւնը պէտք է տեսնուի հոգևոր աչքերով և ճանաչուի հաւատով: որ առանց սորա նա ներկայացնում է, իրաւ է, մի զգալի տեսարան, բայց անպտուղ:

Որքան նշանաւոր խրատներ կարող էինք հանել այս մտքից: Որքան բան կարող էինք ասել նոցա, որոնք մինչև ցայժմ ճանաչում են Քրիստոսին ըստ մարմնոյ: Զուտ մարդկային կարեկցութեամբ խռովիլը Յիսուս Քրիստոսին յիշելիս և մինչև անգամ լալը Նորա վերայ, իբրև վայրենի մոլեռանդութեան զոհի վերայ, յարիլը Նորա պաշտաման անցուորական կողմին, միթէ սա չէ նշանակում Նրան ըստ մարմնոյ ճանաչել: Այսպէս չեն երկրպագում Նրան նոքա, ոյք ճանաչել են Նրան ըստ հոգւոյ: Նորա ոտների տակ նոքա չեն լալիս այնքան Նորա համար որքան իրանց համար: Նորա մահուան մէջ խաչի վերայ նոքա տեսնում են ոչ միայն մարմնաւոր տանջանքներն, այլ ամենից առաջ Նորա անվախճան խոնարհութիւնը, Նորա անճառելի զոհը. Մարդու Որդւոյ մէջ նոքա երկրպագում են մեզ համար գենուած Աստուծոյ Որդուն: Եւ ով Նրան այսպէս է ճանաչում, նա ապացուցանում է այս նրանով, որ նա տալիս է Նրան իւր սիրտն և Նրան նուիրում է բոլոր իւր կեանքը, նա չի աշխատիլ որոնել գտնել Նրան, իբրև յայտնի պատմական մարտիրոսի, որ ապրել է 18 դար առաջ. նա կազմելով մեռած Քրիստոսի ճոխ գերեզմանը, չի աշխատել հեռացնելու իւր սրտից կենդանի Քրիստոսին, ո՛չ. նա կաղօթէ նրան, իբրև յաւիտեանս յաւիտենից թագաւորող Փրկչին, այդպիսին կյարուի Նորա գործին, կուրախանայ Նորա յաղթանակին և կպատրաստուի Նորա գալստեան համար:

Նոյն բնաբանի մէջ, եղբարք, բովանդակուում է և մի այլ աւելի ընդհանուր խրատ: Ս. Պօղոսն ասում է, որ նա ոչ միայն Քրիստո-

սին, այլ և բոլոր մարդոց կամենում է այսուհետև ճանաչել ոչ մարմնով, այլ ըստ Հոգւոյ, ահա Ս. առաքեալի այս միտքը, այս գաղափարը կցանկանայի զրօշմել ձեր Հոգիների մէջ: Բայց մտաբերենք կրկին այս խօսքերի իսկական միտքը, որպէս զի այս եղանակով կարողանանք ազատուել նշանաւոր, յաճախ մինչև անգամ մահաբեր տարակուսանքներից: Ս. առաքեալի այս խօսքերին այնպիսի նշանակութիւն տուին, որ նոքա առաջ են բերում բոլորովին օրինաւոր առակութիւնք: Յաճախ պատահում էր, որ մարդիկ երեւակայական կատարելագործման անուամբ ու պատճառաբանութեամբ խզում էին բոլոր մարմնաւոր և ազգակցական կապերը, հրաժարուում էին ընտանիքից և արհամարհում էին ամեն բնական հակամիտութիւնք և համակրութիւնք և թէպէտ նոցա պարտքն էր իրանց զառամեալ ծնողներին կերակրելը — նոքա բարձի թողի էին անում նրանց ասելով, «մենք այլ ևս ձեզ չենք ճանաչում»: Արդեօք այս է ուսուցանում մեզ Աւետարանը: Այս է արդեօք մեզնից պահանջում և Պօղոս առաքեալը *):

Այդպիսի իրողութիւնք պատահում էին և Յիսուսի Քրիստոսի ժամանակ: Լինում էին այնպիսի գաւազներ, որոնք Աստուծոյ հաճոյ լինելու համար տալիս էին նրան այն, ինչ որ իրանց ծնողաց պիտի տային: Այս տուրքն, ինչպէս պատմում է Ս. Մարկոս աւետարանիչը, կոչուում էր «կորբան» և ոչ ոք իրաւունք չունէր նրան ձեռնամուխ լինելու: Յիշեցէք, ինչ ասաց Յիսուս Քրիստոս այս մասին, ինչպէս նա այսպիսի վարմունքները կոչում էր Աստուծոյ պատուիրանի իրախտումն: Այս մտքով Ս. Պօղոսն բացատրում է, թէ քրիստոնեան, որ իւր ծնողներին չէ պատուում և չէ հոգում նոցա վերայ, հեթանոսից էլ վատ է: Բայց ի՞նչ կնշանակէ չհոգալ ծնողների մասին: Այս կնշանակէ թէ ոչ միայն հարկ է նոցա ապրուստը

(*) Ես այստեղ դիտաւորութիւն չունէի պախարակելու ամեն տեսակ կրօնաւորական կեանք, ես միայն կամենում էի ցոյց տալ, թէ որքան երեւակայական, աւելորդապաշտական բան կայ մարդոց ոմանց արհամարհանքի մէջ դէպի ամեն բնական հակամիտութիւնքը:

Հայթ Հայթել, այլ աւելի ևս նրանց իւր սէրը չմերժել, ահա ի՞նչ է Աւետարանի վարդապետութիւնը: Ուստի և ով աշխարհից (մարմնից) հրաժարուելու պատճառաբանութեամբ կրօնաբարէ կամ կր մոռանայ իւր բնական պարտականութիւնքն, այդպիսին ոչ միայն Հակառակ ազգականութեան ձայնին է գործում, այլ և Հակառակ Աստուծոյ հրամանին: Աւրեմն թո՞ղ ձեզնից ոչ ոք յանուն Աւետարանի չարդարացնէ չարագործութիւնքն, որոնք իբրև թէ կատարում է անձնական ինքնակատարելագործութեան համար: Նրանց դատապարտել է Ս. Պողոսն և ծաղրալի կլինէր պաշտպանել նրանց յենլով նորա Հեղինակութեան վերայ:

Անտարակոյս իմ առաջ կարող են դնել Ս. Գրոց շատ տեղեր, ուր Յիսուս Քրիստոս անխնայ կերպով դատապարտում է նրանց, որոնք առաջ քան նրան կհետեւին, խորհրդակցում են իրանց մարմնոյ և արեան ձայնի հետ: Ինձ կյիշեցնեն, «թո՞ղ մեռելոց թաղել զմեռեալս իւրեանց» անդառնալի խօսքերը կամ դրանցից էլ աւելի անսովորը. «եթէ ով գալիս է ինձ մօտ և չէ ատում իւր հօրը, մօրը և կնոջ եւ զաւակներին, և եղբարց ու քոյրերին և մինչև իսկ իւր կեանքը, չէ կարող իմ աշակերտ լինել»: Բայց այս վերջին խրատներում խօսքը ինչո՞ւ մասին է: Այստեղ խօսքը ընտրութեան մասին է պարտականութեան և սրտի յափշտակութեանց մէջ, Աստուծոյ և ընտանեկան կապերի մէջ: Եւ ահա հաւատացեալի համար այդպիսի ընտրութեան ելքը չէ կարող երկբայական լինել, երբ Տէրն ասում է, պէտք է նրան հնազանդել և ոչ մի համակրութիւն, ոչ մի կապ, որքան էլ սա մեզ համար թանկագին լինէր և սուրբ, չպէտք է միջնորմ լինի Աստուծոյ և մեր հոգւոյ մէջ: Բայց որքան հեռու է սրանից այն վարդապետութիւնն, որ դատապարտում է ամեն անկեղծ զգայուն կեանք, ամեն կենսական զուարճութիւն և մեր մարմինը և քարոզում է քրիստոնեաներին խիստ հոգեպաշտութիւն, որ զուրկ լինէր բոլորովին կարեկցութեան զգացմունքից: Ակներև խոստովանում ենք՝ որ ոչ անկեղծ կեանքը, ոչ օրինաւոր կապերը և ոչ իսկ մեր մարմինը ինքն ըստ ինքեան չունին անսուրբ ինչ իրանց մէջ, ամեն ինչ, որ մարդկային է, կարող է Աստուծով սրբագործուիլ և նրան նուիրել:

Աւրեմն ի՞նչպէս պէտք է բացատրենք Ս. առաքելոյ «Այսուհետեւ մեք ոչ զոք գիտեմք մարմնով» խօսքերը: Նոցա միտք, եղբարք, շատ պարզ է: Իւրաքանչիւր մարդու մէջ երկու բնութիւն կայ — տեսանելի՝ արտաքին և անտեսանելի՝ ներքին: Մարմնոյ մարդը — դատեսանելի մարդն է, հոգւոյ մարդը — դատման հոգին է: Մարմնոյ տեսակէտից դու հարուստ ես կամ աղքատ, մատենագիր, պաշտօնեայ, վաճառական, մշակ, ծառայ, իսկ հոգւոյ տեսակէտից դու Աստուծոյ զաւակ ես: Ահա Պօղոս առաքեալը բացատրում է մեզ որ նա այսուհետեւ կամենում է նայել մարդոց վերայ և ճանաչել նրանց հէնց այս վերջին հայեցակէտից՝ նոցա հոգւոյ անմահ բնութեան կողմից: Միայն քրիստոնէական կրօնը հէնց կարող էր մեզ իւրաքանչիւր մարդու մէջ անմահ հոգի տեսանելու ուսուցանել: Եւ յիրաւի մինչև Յիսուս Քրիստոսի ժամանակ ի՞նչ նշանակութիւն ունէր աղքատը, ձկնորսը կամ մաքսաւորը: Բայց Յիսուսի Քրիստոսի հայեցակէտով վերջին մեղաւոր կնոջ հոգին էլ գթութեան — ողորմութեան կշռքում տեղ ունի, հաւասար կեսարի հոգւոյն. Յիսուսի հայեցակէտով բոլոր մարմնաւոր մեծութիւնը — ոչինչ է. նա մինչև իսկ չի էլ յիշում. նորա մասին. բայց երբ Մարիամը թափում է նարդեան իւղը՝ նորա ոտների վերայ ի նշան զղջման և ապաշխարանայ, նա ասում է, որ այս վարմունքը կյիշատակուի մինչև աշխարհիս վերջը: Ի՞նչ նշանակութիւն ունին Յիսուսի Քրիստոսի համար այս աշխարհիս բոլոր արհեստական տարբերութիւնք: Նա ամենուրեք տեսնում է մեղաւորներ, որոնք կարօտ են փրկութեան, ամենքի հետ միենոյն լեզուով է խօսում՝ ամենքին իւր սէրն է պարզւում, ոչ ոք նրան անարժան չէ թուում՝ նորա ուշադրութեան և յաճախ ըստ աշխարհի ամենից ստոր զիրք ունեցողներին տալիս է նա իր ընտիր խրատները:

Ահա Յիսուս Քրիստոսից սովորեց Ս. Պօղոսը դատել մարդոց ոչ ըստ արտաքին երևոյթին. նրանից սովորեց Փետոսների և Ագրիպպանների մէջ միայն կորած հոգիք տեսնելն, որոնց քարոզում է փրկութեան խօսքերը, առանց հոգալու և ուշք դարձնելու նոցա իշխանական գաւազանի և թագի վերայ: Նա Յիսուս Քրիստոսից սովորեց քարոզելու Աւետարանը Ակիւղասին և Լիդիասին նոյն սի-

ըով ու եռանդով, ինչպէս և Սերգիոս փոխ Հիւպատոսին ու Պուբլիոս կառավարչին, Յիսուս Քրիստոսից նա սովորեց Հասկանալու, որ «այլ և ս չկայ ոչ Հէլլէն, ոչ Հրէայ, ոչ ստրուկ և ոչ ազատ», որովհետեւ Աստուծոյ առաջ ամենքն էլ Հաւատար են:

Նորաբնէ, այսպէս էլ պէտք է ճանաչել մարդոց, այսպէս էլ պէտք է նրանց սիրել: Աշխարհս ճանաչում է և ընդունում որոշեալ տարբերութիւնքը դիրքի, կրթութեան և կարողութեան: Ինքն ըստ ինքեան Հասկանալի է, որ ես չեմ ցանկանում նրանց ջնջել, որովհետեւ նոքա անհրաժեշտ են. եթէ դուք նրանց այսօր ջնջէք, նոքա վաղը կրկին Հանդէս կգան, որովհետեւ կախուած են մեր Հասարակութեան նոյն իսկ Հիմնական պայմաններից: Յարգենք նրանց և իբրև թէ յանուն քրիստոնէական վարդապետութեան աշխարհիկ բարձր դիրք ունեցողների վերաբերութեամբ ի գործ չգնենք ամեն ինչ Հարթող մակերևոյթն, որ, յայտնի բան է, ոչ ոք չի կամենալ ստորացնել իւր Հասարակական դիրքից էլ ներքև: Բայց ընդ սմին յանուն Աստուծոյ աշխատենք ճանաչելու մարդոց Հոգւով և ոչ մարմնով: Ըստ կարծեացս չկայ այն Հայեցակէտից աւելի վատ բան, որով աշխարհիկ անձինք ոմանք նայում են մարդկութեան վերայ. ըստ նոցա մարդիկ ոչ այլ ինչ են բայց եթէ պարզ ծանուցատախտակներ, որոնք արտայայտիչ են այս ինչ տիտղոսի, դիրքի կամ կարողութեան: Ուստի և վերջինների վերաբերութեամբ նոքա ունին պայմանական լեզու, որ վերաբերում է միշտ միայն մարդուս արտաքին տեսանելի բնութեան: Արտաքոյ Հասարակական կեանքի, արտաքոյ բարձր դիրք ունեցողի յարաբերութեան ստորագաս անձանց Հետ, արտաքոյ յարաբերութեան տիրոջ ծառայի Հետ, վաճառականի իւր յաճախորդների Հետ — այդ մարդիկ ոչինչ չգիտեն. նոցա մէջ ամեն ինչ արհեստական է — բովանդակութիւնն և ձևը, կրօնն ու բարոյականութիւնը. նոցա մէջ ամեն ինչ դատարկ է, նեխուած ու կեղծ: Այդպիսի կոշտացած և փչացած մարդու գլուխը երբէք չէ լուսաւորուած որպէս զի այս կամ այն Հասարակական ծածկոցի տակ տեսներ Հոգի կենդանի. նորա խօսքն երբէք չէ թափանցում այն մարդու սիրտն, որոյ Հետ Հանդիպում է կեանքի մէջ, երբէք չէ շարժում մարդու սրտի ոչ մի լարը, ազդմամբ այն խորին

զգացմանց, որոնք պահուած են մարդկային հոգւոյ ամենածածուկ գաղտնեաց մէջ: Այսպէս է մեր հարիւրաւոր մերձաւորներէ կեանքը:

Ո՛հ, ինչպէս դիւրալի է ինձ, երբ ես դուրս եմ գալիս այդ արհեստական և մեղսալից մթնոլորտից, որպէս զի Աւետարանի կենդանարար շունչը շնչեմ: Այստեղ ես ինձ նմանի մէջ ամենից առաջ տեսնում եմ մարդուն և մինչև իսկ աւելի—կենդանի հոգի, իմ հոգւոյս նմանը: Տուէք ինձ ամենատգէտ, ամենակոպիտ մարդուն, մէկին նրանցից, որոնց վերայ աշխարհիկ անձինք ուշադրութիւն էլ չէին դարձնիլ և եթէ նրան տեսնելիս կյիշեմ Քրիստոսին, իսկոյն ճանաչում եմ այդ մարդու մէջ իմ եղբօրս ըստ հոգւոյ, որ իսկապէս և կազմում է նորա էութեան իսկական և անխորտակելի կողմը: Ի՞նչպէս կարող էի ես նրան զլանալ եմ յարգանքս:

Որքան մեծութիւն կերևէր կեանքի մէջ, եթէ մենք գիտենայինք մարդկութեան վերայ նայելու այնպէս, ինչպէս նայում էր Յիսուս Քրիստոս, եթէ մենք գիտենայինք ճանաչելու մարդոց ոչ ըստ արտաքին երևոյթին այլ ըստ ներքին բնութեան նորա: Որքան գիտեր արած կլինէինք մենք մարդոց հոգւոց մէջ, որոնք մեզ յաճախ ամենաապերախտ և կոշտ են թուում: Յիսուս շօշափում, շարժում էր մարդու անմահ հոգին, նա որոնեց և գտաւ նրան նոյն իսկ ամենակոպիտ և կեղտոտ կեանքի մէջ և հոգին պատասխանում էր նորա կոչին, որովհետև Յիսուսի ձայնն ունէր սիրոյ գիւթիչ գաղտնի զօրութիւն: Հասարակ հետախուզիչը կամ մինչև իսկ խորին փիլիսոփան ի՞նչ կարող էր տեսնել Գալիլիայի այն փոքրիկ անկիւնում, ուր Յիսուս սկսաւ իւր ծառայութեան գործը: Նա կտեսնէր արդար բայց տգէտ բնակիչներ և աւելի ոչինչ, որովհետև նա միայն ըստ մարմնոյ կգատէր: Իսկ Յիսուս այնտեղից հանեց, հանդէս բերեց մարդկութեան ամենընտիր մեծ ներկայացուցիչներին, որպիսիք միայն տեսած է աշխարհս—այն է Աւտրոսին, Մարիամին, Յովհաննիսին: Ինչո՞ւ: Որովհետև նա տեսաւ նոցա հոգին, որովհետև նա սիրեց նրանց: Հետեւե՞նք ուրեմն նորա օրինակին, եղբւ՛րք, ասենք Ս. առաքեալի հետ միասին, որ այսուհետև կձգտենք գիտենալու մարդոց հոգւով, այսինքն ըստ յաւիտենական գոյութեան նոցա:

Այս գաղափարի համեմատ, որքան հնար է, ղեկավարուեցէք ձեր համակրութեանց ու բոլոր յարաբերութեանց մէջ մարդոց հետ: Գուք - քրիստոնեայ էք. մի սիրէք ոչոքին, առանց ընդ նմին սիրելու նորա հոգին, մի նուիրէք ձեր սիրտն անցաւորին — տեսանելի աշխարհից բարձրացէք իրականութեան աշխարհն և վարժեցէք ձեր հայեացքը տեսնելու իւրաքանչիւր մարդու մէջ այն, ինչոր նորա մէջ կտեսնէր Տէրը: Այն ժամանակ ձեր մէջ բուն չի դնիլ ոչ ստորաքարչ մարդահաճութիւնը նոցա վերաբերութեամբ, որոնք ձեզանից բարձր են, և ոչ էլ աւելի ևս այն զգուելի արհամարհանքը դէպի ձեզանից ստորադասներն. այն ժամանակ, ըստ Պետրոս առաքելոյ խօսքերին, դուք կյարգէք ամեն մարդոց, որովհետև նոցանից իւրաքանչիւրի մէջ դուք կտեսնէք Հոգի—այսինքն կենդանի Աստուծոյ սրբութիւնը, կանգուն կամ աւերած սրբարան, բայց և այնպէս սրբարան, առ որ ձեզ անհնար է առանց յարգանքի մերձենալ:

Եղբարք, ամեն ինչ, որ մարմնաւոր է, անցնում է, ջնջուում է, ոչնչանում է. Ամեն ինչ մեզ աղաղակում ասում է—մի նուիրէք ձեր սիրտն անցաւորն երեւոյթին: Ո՛վ Տէր, առ ի՞նչ կծառայէ մեզ վերջին օրը բոլոր երկրաւոր, մարմնաւոր մեծութիւնը—գովասանքները, հաւանութիւնքը, մարդելուզութեան խունկը—երբ Տէրը կը դատէ և կհատուցանէ իւրաքանչիւրին ըստ Հոգւոյ: Քանի՞ քանի ըստ մարմնոյ աշխարհումս յարգելիներին նա կատէ. Հեռացէք ինձանից, ես ձեզ չեմ ճանաչում: Ընդհակառակն քանի՞ քանի՞ ըստ մարմնոյ արհամարհածներին նա կատէ. Մտէք իմ ուրախութեան մէջ: Գնահատենք ուրեմն, եղբարք, ամեն ինչ աշխարհումս ահեղ դատաստանի օրուայ սուրբ և զարհուրելի գնահատութեամբ, որովհետև նրանից ոչոք չէ կարող փախչել: Ամէն: